

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ХІХ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто зародження характерних для українського образотворчого мистецтва нових стилевих тенденцій, що було відгуком на історичні і соціальні зрушення в суспільстві. Розкрито прояв тенденцій культури, яка виявляє і символізує національний світогляд, етичні, естетичні, мистецькі, релігійні чи соціальні аспекти життя народу в кожній добі його існування.

Ключові слова: національна культура, образотворче мистецтво, державотворення.

Постановка проблеми. Культура – це образ народу. Як зазначає Мирослав Семчишин, вона виявляє і символізує національний світогляд, етичні, естетичні, мистецькі, релігійні чи соціальні аспекти життя народу в кожній добі його існування. Українська культура, хоч і виростала та формувалася в різні історичні часи на підґрунті іншо-культурних наверхів і процесів, остаточно вивершилась у наскрізь самобутню національну культуру і мистецтво [1: 22].

Метою статті є розгляд зародження характерних для українського образотворчого мистецтва нових стилевих тенденцій як відгук на історичні і соціальні зрушення в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. В. І. Наулко розглядає феномен національної культури як цілісну систему досягнень народу загалом, його внесок у сучасну цивілізацію. Національна культура не обмежується рамками сукупності лише традиційно-побутових особливостей, що склалися у минулому, оскільки відбувається постійна взаємодія нового і старого, тобто інновацій і традицій, а поряд із національно-специфічними особливостями існують та розвиваються загальнолюдські, які стають надбанням усіх народів. Належність людей до певного етносу визначається на основі того, володарями культурних надбань якого народу вони є, чиї прогресивні творчі зусилля у різних галузях господарської, громадської та культурної діяльності, науки, літератури, мистецтва продовжують.

Українська національна культура пройшла складний шлях, увібравши в себе кращі надбання минулого, збагатившись культурами інших народів та збагативши світову культуру. Вона являє собою творчу спадщину представників усіх народів, що жили і живуть серед українців. Так, давні культурні пам'ятки верхнього палеоліту Мізинської стоянки на Чернігівщині, петрогліфи Кам'яної Могили в Приазов'ї різних епох, антропоморфні стели бронзового віку, пам'ятки трипільської культури, пов'язані з культом землеробства, культура скіфів, сарматів були в основі давньоруської культури східнослов'янських племен. Високого рівня розвитку досягають архітектура і монументальний живопис в епоху Київської Русі, зароджується і розвивається писемність, удосконалюється прикладне мистецтво. У XV-XVII ст. формується українська народність, кристалізується її культура, в образотворчому мистецтві виникають жанри портрету, пейзажу, історичної, побутової картини, батального живопису. Книгодрукування дає поштовх розвитку гравюри. При цьому варто зазначити, що саме народна творчість і саме життя народу визначали характер українського професійного мистецтва. В XVI-XVIII ст. в українському образотворчому мистецтві знаходять свій вияв традиції Ренесансу і бароко, а на межі XVIII-XIX ст. – класицизму (А. Лосенко, І. Мартос, Д. Левицький, В. Боровиковський, А. Куїнджі) [2: 245-248].

Буржуазно-демократичний визвольний рух, процес демократизації всього суспільства та культурного життя в XIX ст. спонукав до змін у поглядах на суспільну роль мистецтва. Ставилось завдання критичного дослідження сучасного життя, тому побутовий жанр у цей час виходить на перший план. Розширюється коло сюжетів, поглиблюється поняття типовості характерів, розкривається психологія й індивідуальна неповторність людини незалежно від її соціального становища. Найяскравішим прикладом цього може бути творчість Тараса Григоровича Шевченка (1814-1861), який художніми засобами розкриває і втілює в літературі та образотворчому мистецтві народне життя. У його творах герої проходять глибоку духовну еволюцію, як, наприклад, у "Притчі про блудного сина" 1856 року. Це було початком нової доби українського мистецтва, коли традиційні уявлення класичного стилю, який панував тоді в Російській імперії, відгінються проблемами соціально-психологічного плану у висвітленні різних сторін суспільного життя. Так, порушення класичних правил перспективи в роботі "У казематі", що завершує "Притчу", – винесення на передній план з глибини тюремної камери світлого вікна з ґратами, крізь яке пробивається сонячне проміння, що підкреслює та допомагає проникнути в психологію духовного світу в'язня, сповненого пробудженням людської свідомості, який здається самотнім, чужим у тому в'язничному оточенні [3].

У таких образотворчих творах, як "Кара колодкою", "Кара шпіцрутенами", "Мангишлацький сад", "Казашка зі ступою", "Дніпропетровські русалки" Т. Г. Шевченко розкриває глибоке людське почуття,

створює психологічний характер. Своєю творчістю він підняв українську філософську, літературну і художню традицію на новий рівень.

Твори Т. Г. Шевченка "Циганка-ворожка", "Катерина", офорти 1844 р. на історично-побутову тематику – "Видубицький монастир", "Дари в Чигирині", "Судна рада" визначаються блискучою технікою, життєвістю й історичною правдою. Наприкінці 1860 р. за майстерність у гравірувальному мистецтві Т. Г. Шевченко був визнаний академіком імперської Академії мистецтв.

Творчий поштовх Т. Шевченка знайшов своє продовження і розвиток у діяльності Л. Жемчужникова (1828-1912), І. Соколова (1823-1918), К. Трутовського (1826-1893) та інших, які у своїх картинах зображали багатогранність народного життя, його історію, культуру, прагнення тощо.

У другій половині XIX ст. спостерігаються процеси демократизації мистецтва, відхід від класицизму і звернення художників до соціальної тематики, точного відтворення дійсності. Позитивно вплинуло на розвиток образотворчого мистецтва в Україні засноване в Петербурзі Товариство пересуваних виставок. Це була взаємодія двох культур на одному історичному просторі соціального розвитку. Остання третина XIX ст. була тісно пов'язана з діяльністю товариства і здобула назву "передвижництво". Українська тема сприяла посиленню романтичних тенденцій у творчості основоположників цього Товариства І. Крамського та І. Рєпіна, які були українського походження – з Чугуєва на Харківщині. Епічного звучання набула українська природа у полотнах А. Куїнджі, який теж народився в Україні і був учнем І. Айвазовського, який народився в Криму і започаткував цілу школу українських мореністів [4: 137-140]. Український період творчості Миколи Ге відзначається глибоко філософськими творами ("Що є істина" (1890), "Голгофа" (1892), імпресіоністичними портретами ("Портрет хлопчика-українця") та ін. Історична, соціально-побутова, пейзажна тематика, портрет знайшли своє втілення і розвиток у багатьох образотворчих творах українських художників. Прикладами можуть бути роботи голови Одеського Товариства південноросійських художників, створеного в 1890 р., М. Кузнецова (1850-1929) "На заробітці", К. Костанді (1852-1921) "В люди", "Бузок", С. Кишинівського (1862-1942) "Ранок у буцегарні", М. Пимоненка (1862-1912) "Святочне ворожіння", М. Самокиша (1860-1944) "Тройка", В. Орловського (1842-1914) "Хати в літній день", С. Світославського (1857-1931) "Воли на оранці", П. Левченка (1856-1917) "У Пашенному", С. Васильківського (1854-1917) "Бездоріжжя", Г. Головка (1863-1909) "Дубки" та багатьох інших.

Кінець XIX – початок XX ст. характерний для українського мистецтва розвитком нових стильових тенденцій. Монументальні роботи М. Врубеля, В. Васнецова, М. Нестерова по розпису Володимирського собору та оновленню стінопису Кирилівської церкви передають дух мистецтва давньої Русі в його невинному русі й знаменують наступний етап, пов'язаний із зародженням нового стилю – модерну. Так, М. Врубель у Київській період творчості в модерні органічно поєднав високу традицію монументального живопису Київської Русі, поетику народного епосу та пластичну основу мистецтва Італійського Відродження. За допомогою наростаючих ритмів, контрастів пластичних форм із міцною проробкою майже кубістичних об'ємів він домагається драматичного відчуття простору.

Висновки. Початок XX ст. відзначається прагненням українських митців не тільки споглядати, а й створювати пластичну структуру внутрішнього світу людини в її складних і багатограних зв'язках із навколишнім світом, що відповідало змісту нової епохи соціальних катаклізмів. Приходить захоплення декоративністю кольорних сполучень, пружним рухом ліній, відчуттям неповторної сили процесу творення. Український портрет набуває нових рис синтетичності й концептуальності, увібравши в себе досвід народного портрета XVII-XVIII століть, досягнення імпресіоністів у живописі пейзажу, інтер'єра та запровадження в своїй декоративній системі барвистого світу народного мистецтва. Наприклад: роботи Ф. Кричевського (1879-1947) "Наречена", "Портрет Л. Я. Старицької на золотому тлі", О. Мурашка (1875-1919) "Портрет дівчини у червоному капелюсі", "Селянська родина" та ін.

У цей час в українському мистецтві зароджуються нові напрямки: футуризм – Д. Бурлюк (1882-1967) "Час", кубофутуризм – О. Екстер (1882-1949) "Три жіночі постаті", експресіонізм – О. Богомазов (1880-1930) "Пейзаж", гіперреалізм – В. Єрмилов (1894-1967) "Хліб. Тарілка. Ніж", неокласицизм – М. Водзицька (1878-1966) "Концерт" та ін. Це було відгуком на історичні і соціальні зрушення в суспільстві - нові форми життя вимагали нових форм мистецтва.

Як зазначав відомий історик і теоретик мистецтвознавства Ф. Шміт, українське найновіше не виникало на пустому місці, а мало тісний зв'язок із народною традицією й інтенсивно освоювало давній ґрунт іконопису, народної картини, лубка, розпису, різьби та тогочасного міського образотворчого фольклору у вигляді реклами, вивіски [5: 6].

Природа надихає і зближує творчість різних майстрів українського пейзажу – майстра пастозності широкого живописного мазка С. Колеснікова (1875-1955) – "Напровесні", сонячного колориста М. Бурачека (1887-1942) – "Золота осінь", модерніста А. Маневича (1881-1942) – "Вінниця. Єрусалимка" та В. Кричевського (1872-1952) – "Річка Псьол" та ін.

Реалістична традиція передвижників посідає й надалі важливе місце в українському мистецтві. Наприклад: картина Ф. Красицького (1873-1944) "Гість із Запоріжжя", в якій історична тематика

вирішується в побутовому плані, по-своєму трактується відомий образ народного живопису козака-бандуриста; побутова картина Г. Світлицького (1872-1948) "Музиканти" та ін.

Український портрет та побутовий жанр висвітлюють народне життя у роботах І. Труша (1869-1941) "Гуцулка з дитиною", О. Кульчицької (1977-1967) "У свято", О. Новаківського (1872-1935) "Втрачені надії" та ін. Исторична тематика найшла відображення у творчості видатних українських майстрів М. Самокиша (1860-1943) "В бою Максим Кривоніс з Яремою Вишневецьким", М. Івасюка "Вїзд Богдана Хмельницького в Київ", Ю. Коссака "Зустріч Хмельницького з Тугай-беєм. 1885" та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Семчишин М. Тисяча років українській культурі. Историчний огляд культурного процесу / М. Семчишин. – [2-ге видання, фототипне]. – Київ : АТ "Друга рука", МП "Фенікс" 1993. – 50 с.
2. Наулко В. І. Культура традиційна і сучасна / Культура і побут населення України : [навч. посібник] / [Наулко В. І., Горленко Л. Ф. та ін.]. – [2-е вид., доп. та перероб.]. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
3. Говдя П. І. Українське мистецтво другої половини XIX – початку XX ст. / П. І. Говдя. – К. : Мистецтво, 1989. – 208 с.
4. Історія українського мистецтва : [в шести томах] / [під ред. академіка М. П. Бажана]. – Т. 4. – Київ : Гол. Ред. УРЕ, 1969. – 100 с.
5. Шмит Ф. Искусство. Основные проблемы теории и истории / Ф. Шмит. – Л. : Academia, 1925. – 184 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Semchyshyn M. Tysiacha rokiv ukrayins'kiy kul'turi. Istorychnyy ogliad kul'turnogo protsesu [Thousand Years of the Ukrainian Culture. The Historical Review of the Cultural Process] / M. Semchyshyn. – [2-ge vydannia, fototypne]. – Kyiv : AT "Druha rukha", MP "Feniks". – Kyiv, 1993. – 50 s.
2. Naulko V. I. Kul'tura tradytsiyna i suchasna / Kul'tura i pobut naselennia Ukrayiny [Traditional and Modern Culture / Ukrainians' Culture and Way of Life] : [navch. posib.] / [Naulko V. I., Gorlenko L. F. ta in.]. – [2-e vyd., dop. ta pererob.]. – K. : Lybid', 1993. – 288 s.
3. Govdya P. I. Ukrayins'ke mystetstvo drugoyi polovyny XIX – pochatku XX st. [Ukrainian Art of the Second Half of the XIX – the Beginning of the XX Centuries] / P. I. Govdia. – K. : Mystetstvo, 1989. – 208 s.
4. Istoriya ukrayins'kogo mystetstva [History of the Ukrainian Art] : [v shesty tomakh] / [pid red. akademika M. P. Bazhana]. – T. 4. – Kyiv : Gol. Red. URE, 1969. – 1970. – 100 s.
5. Shmit F. Iskusstvo. Osnovnye problemy teorii i istoriyi. [Art. Basic Issues of Theory and History] / F. Shmit. – L. : Academia, 1925. – 184 s.

Матеріал надійшов до редакції 08.10. 2014 р.

Бабенко Л. В. Соціокультурні ціннісні орієнтації розвитку Українського образотворчого мистецтва XIX початку XX століття.

В статті розглядається зародження характерних для українського образотворчого мистецтва нових стилевих тенденцій, що було відгомном на історичні та соціальні зміни в суспільстві. Розкривається проявлення тенденцій культури, яка відкриває та символізує національне світоглядання, етичні, естетичні, художні, релігійні чи соціальні аспекти життя народу на протязі його існування.

Ключові слова: національна культура, образотворче мистецтво, створення держави.

Babenko L. V. Socially Cultural Valued Orientations of the Ukrainian Fine Art Development at XIX and the Beginning of the XX Centuries.

The article considers the origin of new stylish tendencies characteristic for the Ukrainian fine art, which is the review on historical and social changes in the society. The display of cultural tendencies discovering and symbolizing the national world view, ethical, aesthetical, artistic, religious or social aspects of people's life during their existence is shown. The Ukrainian culture though grew and formed in different historical times on the basis of cultural and art processes. Fine art had the close connection with the folk tradition and intensively mastered icon-painting, folk picture, painting, screw-threads et al. The bourgeois democratic liberation movement, the process of the society's democratization and cultural life in the XIX century changed in views to the art public role. The second half of the XIX century witnesses processes of art democratization, walking away from the classicism and artists' appeal to the social subject, exact reality recreation. The beginning of the XX century is marked by the Ukrainian artists' aspiration not only to contemplate but also create the plastic structure of the internal man's world in its difficult and many-sided copulas with outward things, which answered the maintenance of the new epoch of social cataclysms. The infatuation for the decorativeness of color connections is shown by the resilient motion of lines, the feeling of the unique force of the creation process.

Key words: national culture, fine art, creation of the state.